

nila tok společenských změn, nebo zda se jedná o zásadní zlom, který by umožnil vyprávět „velký příběh“ o proměně (evropské) společnosti. Lavírování mezi těmito póly (příčemž kniha, alespoň podle mého čtení, směřuje spíše k prvnímu z nich) je dáno pravděpodobně i rychlostí, s jakou kniha vznikla. Pro mě jako pro čtenářku byla přitom nejautentičtější a nejzajímavější v momentech, kdy autor rozebírá počátky pandemie – např. v kapitole popisující explozi „nacionalismu zaměřeného na veřejné zdraví s převrácenou xenofobií“, v jehož rámci se cizincem stává ten, kdo tu není, bez ohledu na jeho pas. Spoluobčané vracející se ze zemí zamořených koronavirem (např. z lyžařské dovolené v Itálii) byli stejně nevítaní jako faktičtí či imaginární migranti v době uprchlické krize (s. 25–27).

V úvodní pasáži své eseje se Krastev zamýšlí nad tím, proč dominantní narativ evropské historie téměř opomíjí události spojené s epidemií španělské chřipky. Současný vývoj pandemie COVID-19 naznačuje, že v případech španělské chřipky se jednalo o epidemií nesrovnatelně závažnější. Nemoc podle citovaných údajů během dvou let zabila na 50 až 100 miliónů lidí. Měřeno počtem mrtvých se stala událostí pětikrát tragičtější než první světová válka. Ve výčtu nejtragičtějších událostí minulého století však v našich představách povětšinou nefiguruje a není jí věnována ani srovnatelná pozornost. „Jak je možné, že pandemie, která zabila minimálně pětikrát tolik lidí, než kolik jich zemřelo v první světové válce, si vysloužila dvěstěkrát méně knih?“ ptá se Krastev (s. 11) a odpovídá mimo jiné odkazem na to, že je obtížné z pandemie udělat dobrý příběh (s. 12). V jeho knize je přitom patrná snaha podobný „dobrý“ příběh vytvořit i za cenu toho, že část zápletky je nejasná a část je potřeba si domýšlet.

Jaroslava Hasmanová Marhánková

Steve Bruce: *Secular Beats Spiritual: The Westernization of the Easternization of the West*

Oxford, Oxford University Press 2017, 199 s.

Steve Bruce je britský sociolog náboženství, zastánce sekularizace na makro- i mikroúrovni a kritik teorie racionální volby. Ve své poslední publikaci *Secular Beats Spiritual* navazuje na svou předchozí knihu, v níž se věnoval úpadku tradičních křesťanských církví (*Secularization: In Defence of an Unfashionable Theory*. Oxford University Press 2011), a zajímá se o to, zdali existence tzv. „současné spirituality“, kterou – aniž by to zdůvodnil – spojuje primárně s hnutím Nového věku, problematizuje platnost sekularizační teze (s. x). Bruce přitom dospívá k závěru, že ačkoliv Západ od šedesátých let 20. století přejímá některé myšlenky a praktiky východních náboženství, přebírá je sekulárně a takovým způsobem, že jejich přítomnost na Západě nepopírá sekularizační tezi jako takovou. Bruce k takovému závěru dochází na základě analýzy situace ve Velké Británii, aniž by vysvětlil, proč a jak je Velká Británie reprezentativním „obrazem Západu“, a selektivní je rovněž ve výběru příkladů a badatelů, na nichž staví. Rovněž je na škodu, že se Bruce nevymezuje vůči Woulteru Hanegraaffovi, jenž již v roce 1996 argumentoval, že východní myšlenky a koncepty jsou v hnutí Nového věku přejímány tak, aby zapadly do sekulárního západního rámce (*New Age Religion and Western Culture*. State University of New York Press 1997).

Přestože Bruceova kniha působí jednotným dojmem a jeho argumentace zapadá do kontextu dalších jeho publikací, nelze již v počátku recenze nezmínit několik argumentačních inkonzistencí, které jsou v rozporu s intencemi knihy a deklarovanou metodologií. Inkonzistence se projevují již v první, úvodní kapitole, v níž definuje termíny, se kterými později pracuje. Základem Bruceova výzkumu je rozlišení mezi

náboženstvím a spiritualitou (spiritualitu subsumuje pod náboženství), přičemž náboženství definuje jako „systém věr a praktik založených na existenci nějaké nadpřirozené bytosti mající moc morálního soudu“ (s. 15) a spiritualitu jako „víru a jednání založené na existenci nějaké nadpřirozené moci, která není vůči lidem vnější, ale vnitřní“ (s. 16). Problémem přitom je, že na rozdíl od náboženství při definování spirituality, zdá se, vychází primárně z předmětové roviny aktéra („pro ty, kteří pro svůj popis radši zvolí výraz spirituální než náboženský, spiritualita zahrnuje...“, s. 16). Rovněž se Bruce dle svého názoru dostatečně nevěnuje vztahu těchto dvou kategorií (náboženství a spirituality). V této kapitole Bruce dále definuje „sekulární“ (absence náboženství nebo spirituality), „sekularizaci“ (proces stávání se více sekulárním, s. 16), nastíní metodologii výzkumu sekularizace a vymezí se vůči jiným, k sekularizační tezi kritickým přístupům (s. 10–15).

Ve druhé kapitole se Bruce zabývá hnutími Nového věku, přičemž uvádí čtyři příklady (komunita Findhorn ve Velké Británii, festival Glastonbury a knihy Dorothy Lewisové a Isabel Losadové), na kterých ukazuje, nakolik se tato hnutí od svého vzniku proměnila pod vlivem sekularizace. Vycházejí z těchto příkladů Bruce polyticky vymezuje hnutí Nového věku na základě prvků, jež považuje v hnutí za nejvíce rozšířené (důraz na individualistickou epistemologii, intuici „vlastního já“, víra v reinkarnaci, nedostatečný předěl mezi živými a mrtvými, návrat okultismu, duchovní environmentalismus, tolerance různosti, synkretismus, holismus), a všemi výše uvedenými body se postupně zabývá (každým z nich v rozsahu zhruba jedné stránky). Současná spiritualita dle Bruce obecně reprezentuje „subjektivní obrát“, neboť „božská síla už není někde venku, ale je v nás všech a každý člověk je posledním arbitrem pravdy“ (s. 64).

Ve třetí kapitole Bruce představuje formou historických profilů hnutí, jež vzešla

z hinduismu a jež přibližně od šedesátých let 20. století působila nebo působí ve Velké Británii. Rozdělí je na hnutí svět odmítající (ISKCON, Divine Light Mission, Radžníšpuram, transcendentální meditace) a hnutí svět přijímající, která zde šířila především „spirituální praktiky“, a sice jógu a meditaci. Svět odmítající hnutí ve Velké Británii neuspěla, a přestože Bruce přiznává, že se jedná o komplexní problém, k jehož řešení nemáme adekvátní statistiky, částečně jej vysvětluje tím, že tato hnutí v rané fázi svého působení vyžadovala vysoké závazky (komunální život, celodenní angažování atp.) a nedokázala tak v dostatečné míře zaujmout ženy, jež v té době měly příležitost kariérního růstu, které se nechtěly vzdát. V druhé části kapitoly se Bruce věnuje již zmíněné józe a reinkarnaci a vykládá, jakým způsobem se tyto dva původně východní náboženské koncepty v Británii sekularizovaly. Např. v případě reinkarnace říká, že v západním kontextu se pojetí reinkarnace zásadním způsobem transformovalo, neboť v hinduismu je význam „vlastního já“ (self) v reinkarnaci minimalizován, zatímco západní pojetí jej staví do popředí (s. 75). V závěru kapitoly Bruce dochází k závěru, že obecně se ve Velké Británii vedlo takovým hnutím, která se nejvíce posunula „sekulárním směrem“, a že pár tisíc stoupenců ISKCON či jiných hnutí nenahradí „miliony ztracených“ křesťanů, což podle něj vyvrací nějaký stálý zájem o náboženství.

Ve čtvrté kapitole se Bruce věnuje buddhismu a ve výkladu postupuje stejně jako v předchozí kapitole. Nejprve vymezí buddhismus, uvede jeho historické kořeny ve Velké Británii (s. 86–88) a tamní buddhistická a buddhismem inspirovaná hnutí. Od výkladu buddhismu Bruce přejde k popularitě tzv. tréninků „všímavosti“ (mindfulness), které chápe jako sekulární podobu buddhismu (s. 101). V této kapitole stejně jako v předchozí je však poněkud konfušní, že Bruce nerozlišuje mezi konverzí k východním náboženstvím, která

nechápe jako hnutí Nového věku, a přebíráním prvků východních náboženství hnutím Nového věku. Takto např. v závěru kapitoly tvrdí, že k buddhismu konvertovalo více Britů než k hinduismu nebo islámu (a důvody pro to nehledá), ale zároveň že v Británii je buddhismus praktikován jako „buddhismus bez náboženství“ (s. 103). V páté kapitole se Bruce věnuje islámu a tvrdí, že islám je „přesně tím druhem náboženství, které stoupenci hnutí Nového věku odmítají“ (s. 112). Argumentuje, že koncept jediného Boha stvořitele, přesná normovaná každodenní a rituální praxe, hodnoty i pojetí individuality („být muslimem znamená být determinován komunitou muslimů“, s. 112) jsou s hnutím Nového věku neslučitelné. Tento soud však plyne z Bruceovy definice hnutí Nového věku a není opřen o empirický výzkum (na žádný se zde neodkazuje). V téže kapitole se z důvodu, který v textu není nikde vysvětlen, věnuje feng šuej, domorodým Američanům a Keltům (kapitola se jmenuje „Islam: The Unpillaged Eastern Religion“).

Stěžejní částí knihy je dle mého názoru šestá kapitola, v níž se Bruce zabývá úskalím kvantitativního a kvalitativního výzkumu hnutí Nového věku a kritizuje v ní metodu výzkumu Paula Heelase a Lindy Woodheadové v publikaci *Spiritual Revolution*. Bruce se zabývá otázkou, jakou vypovídací hodnotu má přítomnost prvků hnutí Nového věku v kultuře a v magazínech, a věnuje se rovněž metodologické problematice dotazování se zkoumaných subjektů. Připomíná například, že odpověď na otázku „jste spirituální či náboženští (spiritual/religious)?“ vypovídá pouze o tom, jak dotazovaný subjekt rozumí termínům. Dle Bruce se aktivitám hnutí Nového věku věnuje zhruba 1 % britské populace, což lze dle něj sotva chápat jako nějakou spirituální revoluci (s. 138). Rovněž je skeptický vůči budoucímu nárůstu stoupenců hnutí Nového věku, který předpovídá Woodheadová a Heelas. Tento svůj skeptický názor zdůvodňuje neschopností hnutí zaujmout

etnické menšiny, pracující třídu, populaci severní Anglie, Skotska, Walesu, mužskou část populace a neschopností hnutí Nového věku předávat nauku v prostředí rodiny (s. 140–141).

Poslední, sedmá kapitola je nejobsáhlejší, jelikož v ní Bruce shrnuje dopady sekularizace. Tvrdí, že rozdíl v odpadnutí od křesťanských církví v polovině 20. století nevyrovnávají stoupenci hnutí Nového věku a ani jiné nové křesťanské denominace, a možnost zvrácení procesu sekularizace je tak dle něj extrémně nepravděpodobná (s. 154). Na tomto základě argumentuje proti myšlence, že by náboženství bylo antropologickou konstantou, jak tvrdí odpůrci sekularizační teze a zastánci individualizačního modelu, popř. modelu ekonomického trhu (Thomas Luckmann, Grace Davieová, Hervie-Daniele Légerová, Rodney Stark, Roger Finke). V tomto kontextu se vymezuje vůči individualizačnímu přístupu Davieové, dle níž je nižší církevní návštěvnost zapříčiněna menší ochotou lidí být součástí různých asociací anebo organizací, nikoliv úpadkem „osobní náboženskosti“. Bruce v kritickém vymezení vůči Davieové argumentuje, že makrosekularizace (za jejíž důležitý projev považuje nižší návštěvnost bohoslužeb) je přímým dopadem úpadku víry v Boha (s. 161–162). Dále se věnuje např. vztahu kapitalismu a sekularismu (tvrdí, že mezi nimi není přímý vztah, s. 156), „pozápadnění východizace Západu“ (s. 157–159), vymezuje církev/sektu/denominaci a kult (s. 168).

Přestože Bruceho výklad je selektivní a místy nepřehledný, neboť ve většině kapitol chybí úvody, ve kterých by objasňoval svůj postup, a některé kapitoly obsahují nadbytečné exkurzy, je jeho kniha cenným příspěvkem k sekularizační tezi.

Magdalena Vytlačilová

Recenze byla napsána s podporou grantové agentury Univerzity Karlovy v rámci projektu (č. 616319) řešeného na HTF UK.